

Iványi Tamás

Nők a szunnita iszlám szertartásain

1. Egy klasszikus muszlim jogi nézet a nők helyzetéről

Ibn al-Ĥāǧǧ, a 14. századi marokkói málíkita jogtudós élete utolsó éveit Egyiptomban töltötte és ott is halt meg.¹ Elborzasztotta az a sok, számára eretnek újtításnak tűnő népszokás, amivel ott találkozott, és mindenekelőtt a nők „szabadossága”, a nők részvétele a házon kívül olyan szertartásokon, amelyeken csak férfiaknak lenne szabad megjelenni vagy még azoknak sem. Az iszlám jog általa helyesnek tartott, a málíkita iskolának megfelelő előírásait egy „Bevezetőnek” (*Madħal*) nevezett négykötetes könyvben ismertette.² E mű érdekes sajátossága az, hogy nem egyszerűen tilt és javasol, hanem a tiltott, de általa észrevételezett jelenségeket részletesen le is írja, és ezzel társadalomtörténeti jelleget kölcsönöz művének.

A nők helyes viselkedését leíró fejezet³ a következő, meg nem nevezett forrásból származó korai (*salafī*) hagyománnyal kezdődik:

„Egy asszony csak három esetben mehet ki a házból:
amikor az esküvő után átviszik a férje házába,
amikor meghal az apja vagy az anyja,
amikor kiviszik a temetőbe.”

Ibn al-Ĥāǧǧ ezt a normát maga is szinte elérhetetlen vágyálomnak tartja – legalábbis a „szabados” Egyiptomban –, és ennél sokkal enyhébb feltételeket szab a nők házon kívüli viselkedése számára. Az alábbi, különböző korokból származó leírások jól mutatják, hogy a nemek fizikai elkülönítése mindig is lehetetlen követelménynek bizonyult.

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2017.1.31>

¹ Abū ‘Abdallāh b. Muħammad al-‘Abdarī al-Fāsī, aki Ibn al-Ĥāǧǧ néven vált ismertté, Kairóban halt meg, 1336–1337-ben.

² Ibn al-Ĥāǧǧ, *Al-Madħal ilā tanmiyat al-a‘māl bi-taħsīn an-niyyāt*. Al-Qāhira, é. n.

³ Ibn al-Ĥāǧǧ, *i. m.*, I. 246.

2. A férfi–nő viszony sémája az iszlámban⁴

A nyugati iszlámmal foglalkozó szakirodalom és a felvilágosult, nyugati orientációjú arab értelmiségiek, elsősorban a nők, általában a következő séma szerint szokták vizsgálni a nők helyzetét és szerepeit az iszlám világban, összevetve a férfiakéival:

A hagyományos arab családi modell:

Férfi:

Gazdasági-politikai erő

Látható, nyilvános lét

Tevékenységek tág tere

Tanuláshoz való jog

Leszármazás tisztasága

Nő:

Eltartott, önálló gazdasági erő nélkül

Magánszférában való lét

Otthoni lét, a ház a nő élettere

Korlátozott tanulási jog (*változik*)

Érinthetlenség, a család becsülete

A férfi funkciója:

Védelem és felügyelet kötelessége

Pénzszerző tevékenység

Aktivitás, irányítás

Ideális állapot: családapa

A nő funkciója:

Utódok létrehozása, háztartási munkák
(*a földéken is*)

Nem pénzszerző tevékenység
(*kissé változik*)

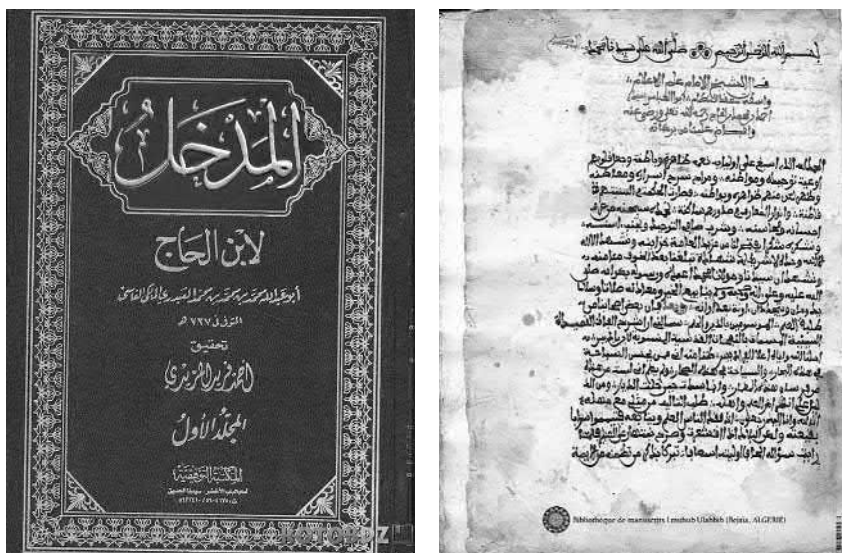
Passzivitás, alávetettség
és élvezetszerzés a férfinak

Ideális állapot: idős anya, anyós, özvegy

Ez a séma sok alapvető igazságot tartalmaz, és általában véve jól használható a társadalomtudományok számára a nők helyzetének a megítélésére, de csak abban az esetben, ha nem tekintjük többnek, mint kiinduló mintának, amelyet ráhelyezhetek az egyes szituációk leírására, megfigyelve, hogy milyen mértékben felelnek meg a tapasztaltak ennek a sémának és milyen jellegűek az eltérések. Szociálpszichológiai szempontból azonban egyáltalán nem használható ez a túlzottan elvont jellemzés, nem mutatja meg, hogy a nők mint a társadalom Simone de Beauvoir meghatározása szerinti speciális „kisebbsége”⁵ milyen módokat találnak társadalmi és egyéni problémáik saját értelmezésüknek megfelelő megoldására, és miért nem érzik normális életvitel esetén (az apa, férj halálát, hajadonságot, özvegységet vagy válást nem számítva) helyzetüket

⁴ Sonia Ramzi-Abadir, *La femme arabe au Maghreb et au Machrek. Fiction et réalités*. Alger, 1986, 94.

⁵ Simone de Beauvoir, *A második nem*. Budapest, 1969, 13–14.

1. kép Ibn al-Hāġġ művének a kiadása és egy kéziratának első oldala

elviselhetetlenek, illetve miért nem találják úgy, hogy teljes mértékben elválík tevékenységi körük a férfiak tevékenységi körétől.

A muszlim nők helyzete és életkörülményei iránti felfokozott érdeklődés csak mintegy négy évtizedre megy vissza, de számos téves elképzelés, amely sok esetben a tanulmányok alapjául szolgált, már most körvonalazódni látszik. Az egyik ilyen a viszonyok változatlansága, illetve megváltoztathatatlansága. Ez persze nem csak a nőkre vonatkozóan érvényes tévedés. Ennek alapjául szolgál egy másik félreértés, ez a muszlim társadalmakat alapjaiban irányító iszlám jog változatlansága. Ezt persze magának az iszlám jognak a képviselői, támogatói is hirdetik, de ez csak bizonyos alapvető ún. koráni törvényekre igaz (azokra sem feltétel nélkül); az iszlám jog törvényeinek java része sohasem volt szilárdan lerögzítve, és a körülmények, értelmezési módok szerint változó volt, térben és időben. Ugyanez vonatkozik a nőekkel kapcsolatos rendelkezésekre is. Másrésztől az sem igaz, hogy a hagyományos társadalmakban – főleg a középkori városi életben – teljes elzártságban kellett volna élniük a nőknek. Ennek ellenkezőjére fel fogok hozni néhány példát. A nők iszlám világban elfoglalt helyzetének vizsgálata még egy hiányosságtól szenved: kiveszi a muszlim nőket a nők világtörténetéből és elszigetelten, mint egzotikus csodabogarakat vizsgálja, az utóbbi fél évszázad nyugati változásaival szembeállítva.

Az egyik ilyen terület, amelyik a nők számára létfontosságú és biztosítja lelki békéjüket, valamint harmonikus életvitelüket, a különböző nyilvános vallási szertartásokon való aktív részvételük. Én most mindegyik, a következőkben ismertetendő szertartást iszlám vallási jellegűnek tekintek, beleértve a sokak

által az iszlámtól idegen szokásnak tekintett női összejövetelet, a *zārt* is. Erről kívánok a most következőkben rövid, átfogó, kaleidoszkópszerű képet adni. Ez nem jelenti azonban azt, hogy ez lenne a nők számára az egyetlen formája a közéletben (e kifejezés alatt most nem politikát értve) való részvételnek. Fontos területet alkotnak még a családi szertartások (amelyeken sohasem csak a szűk családi kör van jelen), a nők gazdasági életben játszott szerepe és a nők egymással alkotott közösségi élete is. Ezekkel a kérdésekkel azonban ebben a cikkben nem kívánok foglalkozni.

A nők szertartásokon való aktív és gyakori részvétele általában véve mély vallásosságukat jelzi. Sokkal többet foglalkoznak a vallás kérdéseivel, mint a férfiak, akiket napjainkban főleg a vallás politikai vonatkozásai izgatnak. Sokan azonban – nem kétséges, hogy megalapozottan, de talán egyoldalúan – csak babonát látnak a női vallásosságban. Ezek közé tartozott a Nobel-díjas egyiptomi író, Nağīb Maħfūz is, aki *Bayna l-Qaşrayn* (A két palota közti utca) című regényében, híres trilógiájának első kötetében a következőket írja az egyik női főszereplőről, Amīnáról:⁶

„Még nem volt 14 éves, amikor férjhez adták, és hamarosan egy nagy ház úrnője lett, miután az apósa és az anyósa meghalt. ... Férje csak az éjszaka közepén tért haza. ... Az első időkben különösen megrémisztette a nagy üres ház, rengeteg szobájával. ... Sokkal többet tudott a dzsinnekről, mint az emberekről, és meg volt győződve, hogy nincs egyedül a nagy házban. Démonok lakoztak itt, akiket hosszabb időre nem lehetett elcsábítani ebből a tágas, öreg házból. Ezek már valószínűleg azelőtt menedéket találtak benne, mielőtt őt idehozták volna, sőt, mielőtt ő világra jött volna. Gyakran hallotta a suttogásukat. Időről időre felébredt forró leheletüktől. Amikor egyedül maradt, akkor egyetlen védelme a Korán 1., Nyitó fejezetének és a 112. fejezetnek⁷ az elmondása volt, amelyek Isten teljes fensőbbrendűségéről szólnak. Időnként odaszaladt az ablak farácsozatához (*muşarrabiyya*), hogy izgatottan nézegesse a kocsik és kávéházak fényeit. ... Amikor megszülettek a gyerekei, ... a félelmei megsokszorozódtak, mivel összezavart lelke most már miattuk is aggódott. Szorosan magához szorította őket, rájuk ontva szeretetét, és akár ébren voltak, akár aludtak, körbevette őket a Korán-fejezetek, amulettek, talizmánok és varázsmondókák védőpajzsával. Ha egyedül volt valamelyik kiseddél, akkor, miközben álomba ringatta, hirtelen hangosan felkiáltott, mintha beszélne valakihez a szobában: »Hagyjál minket békén! Itt nincs semmi helyed. Mi muszlimok vagyunk és az egyetlen Istenben hiszünk.« Majd lázas gyorsasággal elkezdte szavalni a Korán Isten egyetlen voltáról szóló 112. fejezetét. ... Ha úgy érezte, hogy [a gonosz szellemek] egyike köröttük forgolódik, akkor azt mondta: »Nem tartjátok tiszte-

⁶ Nağīb Maħfūz, *Bayna l-Qaşrayn*. Al-Qāhira, é. n., 5.

⁷ „Az őszinteség” vagy „Isteni Egység” fejezete.

letben azokat, akik a könyörületes Istent imádják? Ő majd megvéd minket tőled, így tegyél nekünk egy szívességet és menj el!»

Az író ugyan nem mond ítéletet hősnőjéről, de annál inkább megteszi az irodalmi nőalakok jellemzését végző algériai irodalomszociológus nő, Sonia Ramzi-Abadir,⁸ aki szerint az író zseniálisan teremt kapcsolatot egy részről Amīna babonás képzelődése, másrészről passzív lelki alkata között. Majd így folytatja: „A vallásosság a hagyományos nőnél leggyakrabban a babonához közelítő praktikákban és varázslásban nyilvánul meg.” Megjegyzendő ugyanakkor, amit Ramzi-Abadir nem vesz figyelembe, hogy Nağīb Maħfūz a férj, Aħmad ‘Abd al-Ġawād vallási tevékenységéről egyetlen egy szót sem ejt, ami azt jelenti, hogy az leginkább a péntek déli imára korlátozódik.

Rachid Boudjedra algériai író a magrebi nőket jellemezve ezt így foglalja össze első regényében, amely a válás és a többnejűség nőkre nézve negatív következményeiről szól:⁹ „A nők mindenekelőtt babonások.” Ennek a kissé egyoldalú véleménynek ha nem is megkérdőjelezése, de alapos kiegészítése a célja dolgozatomnak.

3. A szertartások osztályozása a nők szempontjából

(i) Szertartások nőknek, férfi segédlettel:

- házon belüli szertartások;
- családi;
- szomszédokkal, barátokkal együtt végzett szertartások;
- házon kívül, nyilvános helyen való részvétel szertartásokon.

(ii) Szertartások férfiaknak (női támogatással vagy jelenléttel):

- házon belül;
- házon kívül.

(iii) Szertartások csak férfiaknak:

- van párhuzamos szertartás kizárólag nőknek (*marabout, qurāye*);
- nincs párhuzamos női szertartás – ima, pénteki szentbeszéd (de a nők jelen vannak valamilyen formában vagy otthon hasonló szertartás).

(iv) Szertartások férfi-női részvétellel:

- házon belül és kívül (típus, alkalom, hely és kor függvényében).

Ez az osztályozás jól tükrözi azt a tényt, hogy bár a szertartások egy részében a nők játszanak domináns szerepet, más részében a férfiak, minden alkalommal mindkét nem részt vesz valamilyen formában a szertartásban, akár aktívan, akár passzívan, nézőként, esetleg az előkészítő vagy a bátorító szerepkörében.

⁸ Ramzi-Abadir, *i. m.*, 137–140.

⁹ Rachid Boudjedra, *La repudiation*. Paris, 1969, 76.

4. Az iszlám jog és a valóság viszonya a jogi kézikönyvek és *fatwā*-gyűjtemények alapján

Az iszlám jogi könyvekben tartalmazott előírások, útmutatások és javaslatok megítélésében általában kétféle sematizmus szokott érvényesülni a szakirodalomban és a köznapi gondolkozásban egyaránt:

(i) A jogi előírások azonosak a valósággal.

(ii) Nem tükrözik az elvárások a valós viszonyokat, szokásokat.

Mindkét nézet sok igazságot tartalmaz, de kizárólagosságuk feltételezése mindenképpen eltorzítja a valóságos helyzetet. Egyrészt ugyanis a jogi kézikönyvek előírásai olyan mértékben részletesek és a valóságos élethelyzeteket olyan nagy mértékben tükrözik (vagy legalábbis a 19. század végéig tükrözték), magukba olvasztva a helyi szokásokat is, hogy nem mondható el, hogy a valóságos élettől teljesen elrugaszkodtak volna. A nőket érintő kérdésekben ez a helyzet mindenképpen többé-kevésbé fennáll még napjainkban is.

Az iszlám jogi irodalomnak van azonban egy olyan területe, amely a jogi kézikönyveknél is nagyobb mértékben alapjai lehetnek a való élet tanulmányozásának, ez pedig a jogi döntések, a *fatwāk* köre. Ezeket a múltra vonatkozóan a *fatwā*-gyűjteményekben találhatjuk meg, a jelenben pedig mint egyedi döntések naponta születnek, és hallhatók a médiában, illetve olvashatók az internetes honlapokon. Habár ezek is különböző irányzatokat képviselő jogtudósok, vallási emberek véleményei, elvárásai, de egyrészt általában tartalmazzák az elítélt gyakorlatot, tehát megismerhető belőlük a valóságos helyzet, másrészt mindenképpen hatnak a társadalomra, és részben vagy egészben követésre találnak, hiszen azért teszik fel a kérdést a muszlim hívők. Ilyen értelemben tehát kétféleképpen is tükrözhetik a valóságot:

– negatív tükrözés: tiltások és elítélés formájában;

– pozitív hatás: folyamatos visszacsatolással a hívekre.

5. A szertartások helyszínei

A szertartások főbb helyszínei a következők lehetnek:

(i) Mekka, a zarándoklat színhelye, ahol a nők együtt vehetnek részt a férfakkal;

(ii) a mecset, a napi imák és a társadalmi élet színtere – ahonnan a nők kiszorulhatnak az ima idején, de máskor bent vannak;

(iii) a temető, szent emberek sírjainak a látogatása – ahol a nők állandóan jelen vannak;

(iv) a magánház, családi és kisközösségi szertartások – jelen vannak vagy csak ők vannak ott;

2. kép Fedetlen arccal, férfiak közé vegyült nők a mekkai zarándoklaton

(v) közterületek, felvonulások és szentek születésnapjai – minden tiltás ellenére „keverednek”, részt vesznek;

(vi) bérelt lakások vagy sátrak, szertartások céljaira – háttérbe szorulva, de ott vannak, kivéve a *zārt*, amely kifejezetten a nőknek szolgál lelki enyhülésül.

6. A nők a mekkai zarándoklaton

(i) Fedetlen arccal, férfiak közé vegyülve

A nők helyzete a mekkai zarándoklat során egészen sajátos és ellentétes az iszlám világban más helyeken megszokott (elméletté tett) gyakorlattal. Nem csupán nem kötelező, hanem teljes mértékben tilos minden olyan ruhadarabot viselni, amely hozzáér az archoz, tehát a nők nem hordhatnak fátylat (*niqāb*, *burqa*). Ennek a szokásnak az eredete a pogánykorba nyúlik vissza, mint az egész mekkai zarándoklaté, amikor is a férfiaknak sem volt szabad az arcukat eltakarni, hiszen sokan befedték arcukat, ha másért nem, a homok ellen.

A pogánykorban azonban még az is előfordult, hogy férfiak és nők egyaránt a rituális meztelenség állapotában voltak a Ka'ba körüli körözéskor (*tawāf*). Ennek egy részletes leírásával találkozhatunk al-Ġāhiz *Risālat al-qiyān* (Levél az énekesnőkről) című munkájában:¹⁰ Egy Dubā'a nevű asszony el akart válni

¹⁰ Abū 'Utmān 'Amr b. Bahr al-Ġāhiz (778–869) minden idők legnagyobb arab prózaírója. Idézett művének magyar fordítását magyarázatokkal ld. Iványi Tamás, *A muszlim nő otthon*. Budapest, 2006, II. rész, 3. fejezet, 45–95. A meztelen futásról szóló részlet a 12. pont alatt van leírva, 59–60.

3. kép Fedetlen arccal, férfiak közé vegyültek a mekkai zarándoklaton

a férjétől, ‘Abdallāhtól, hogy hozzámelessen egy fiatalabb férfihoz, Hišāmhoz. ‘Abdallāh ezt megsejtette, és azt mondta, elválík, de ha mégis hozzámegy ehhez a másikhöz, akkor egyebek mellett „... el kell végezned a Ka’ba körül a körözést meztelenül”. Az asszony beleegyezett, aztán mégis hozzáment Hišámhoz. Az anyagi következményeket a gazdag új férj állta, az asszony pedig elvégezte a körözést meztelenül. Ezután még hozzáteszi a 9. századi szerző: az asszonyok mind a mai napig, a kalifák lányait és édesanyjait is beleértve, mind kendőzetlenül végzik el a körözést, mert ez a zarándoklat előírása.

Richard Francis Burton a 19. században leírja,¹¹ hogy egyes török előkelő hölgyek úgy akarják az előírásokat kijátszani, hogy az arcfátyol helyett száraz, lapokra vágott datolyapálma levelekből készítenek maguknak ijesztő maszkot, nyílásokat hagyva rajta, amelyen behatolhat a fény. Az előírás ugyanis szó szerint úgy szól, hogy nem érhet hozzá az archoz ruhadarab, és ez a maszk eláll az arctól.

Germanus Gyula így ír a zarándoknőkről:¹² „Asszonyok fehér ruhában, fátyol nélkül, óvatosan furakodnak a férfiak hullámozó tömegébe. Itt nem kell féltetni őket, itt nincs férfi és nő, itt csak hívő lelkek vannak, akik üdvözülést keresnek. Nadzsi beduin asszonyok férfias elszántsággal vágják magukat keresztül az emberi hullámon, és a fekete kő felé kiáltottak: – Ó, te fekete éjszakának lánya, adj földünknek esőt, és vaját áldozok neked, amivel kontyodat olajozhatod. A sivatag lánya azt hitte, hogy a Kába és a fekete kő asszony, aki piperézkedik

¹¹ Richard Francis Burton, *Personal Narrative of a Pilgrimage to Al-Madinah and Mecca*. London, 1857, II. 141.

¹² Germanus Gyula, *Allah Akbar*. Budapest, 1976, 457.

4. kép A zarándoklat alatt együtt imádkozhatnak a nők a férfakkal

és aki ígéretre esőt ad. A közelben álló vahhábiták durván eltaszították, és szidták babonás tudatlanságát.”

A nők és a férfiak ilyen fokú összekeveredését más alkalommal heves kritikával illetnék a vallástudósok, a mekkai zarándoklat során azonban mindez megengedett (ld. a képeket). Például a mekkai felvételeken olyan jeleneteket látni, ami nagyfokú illetlenségnek számít a jogi könyvek szerint, ti. hogy a nők a férfiak előtti sorban imádkozzanak vagy ugyanabban a sorban, mint a férfiak. Az ilyesmi annyira elborzasztotta a hívő muszlimokat (természetesen a férfiakat), ha a mecsetben fordult elő, hogy megkérdezték a vallástudósokat, nem teszi-e ez tönkre az imádkozásukat. A 12. századi vallástudós, Ibn al-Ğawzī azonban megnyugtatta őket:¹³ Ez ugyan nem felel meg az iszlám előírásainak, de az ima érvényes lesz.

(ii) Szerelmes versek a zarándoklaton ('Umar ibn Abī Rabī'a, Ibn 'Arabī)

Az előzőekben vázolt törvényesített szabadosság néhány költőt felbátorított arra, hogy ismeretlen nőkhöz írjon szerelmes verseket. A leghíresebb, laza erkölcsűnek tartott költő a 7–8. század fordulóján élt medinai 'Umar ibn Abī Rabī'a (megh. 711) volt, aki zarándoklat idején mekkai házába költözött, és megszólította a zarándoklatra érkezett asszonyokat és versekben énekelte meg szépségüket. A nők látszatfelháborodása mögött sokszor elégedettség volt, és

¹³ Ibn al-Ğawzī, *Ahkām an-nisā'*. Al-Qāhira, é. n., 43.

egyek hiú asszonyok már a szent körzetbe (*ḥarīm*) való belépésük előtt arra készültek, hogy a költő verset írjon hozzájuk, és voltak, akik megsértődtek, ha ez nem történt meg. ‘Umar a zarándoklat egyik helyszínén, a minai mecsetben ismerte meg egyik szerelmét: „Ha Zejnebért égek, ne bántsatok – Mert mindörökre foglya maradok // A Khaif mecset falai alatt – Volt első találkánk, óh édes pillanat.” Egy másik esetben is a zarándoklatnak ezen a helyszínén érte ihlet: „A minai görgeteget hogy átszelém – Mennyei tünemény tárult elém” – egy fedetlen arcú lány képében.¹⁴

Még ennél is érdekesebb azonban a legnagyobb arab misztikus gondolkodó és költő, Ibn ‘Arabī (megh. 1245) szerelmes versfüzérének a története. Egy éjszaka, miközben a Ka‘ba körül körözött és saját versét szavalta, egyszer csak feltűnt mögötte egy csodaszép lány, aki elismételte a verset, és a költő szerint rögtön magyarázatot is fűzött hozzá. Ibn ‘Arabī természetesen azonnal beleszeretett a lányba, aki az egyik Ka‘ba körüli szentély imámjának a lánya volt, és ezután egy teljes versfüzért írt hozzá *Tarǧumān al-ašwāq* (A vágyak kalauza) címen. Minderre egyértelműen a nők lefátyolozatlansága és szabad mozgásának a lehetősége adott alkalmat. Később megvádolták a szerzőt túlzott és erkölcstelen erotikussággal, mire írt a versekhez egy misztikus magyarázatot, bizonyítva, hogy a földi szerelem csak álca volt az égi szerelem kifejezésére.¹⁵

(iii) Modern szaúdi fatwā: tilos az arcfátyol, tilos a kesztyű

A mai iszlám világban talán legjobban a szaúd-arábiai hívők csodálkoznak a zarándoklat meglepő előírásain, hiszen ott nagyon szigorúan betartatja az erkölcsrendészet a nők arcfátyolviselését, és minden nő kesztyűt is húz, ha kilép a házból. Ezért kérdésekkel ostromolják a vallási embereket. A szaúdi főmufti, Ibn Bāz a következő, hivatalosan kötelező *fatwāt* adta ki 2006-ban, válaszolva a kérdezőknek:¹⁶ A zarándoklaton részt vevő nőknek tilos bármely, az arcot eltakaró ruhadarab viselése, és kesztyűt sem szabad húzniuk. Viszont azzal (a nem kötelező) javaslattal élt azon nők számára, akiket zavar a nagy nyilvánosságban arcuk teljes kendőzetlensége, hogy kövessék a Próféta legfiatalabb és a források szerint kedvenc feleségének, ‘Ā’išának a példáját, aki a saját maga által továbbadott hagyomány szerint azt mondta, hogy a Próféta feleségei a fejükön lévő kendőt kicsit lejjebb eresztették, ha idegen férfiakkal találkoztak a zarándoklat során. Erre a hagyományra azonban két oknál fogva sem lehet törvényt (*ḥukm*)

¹⁴ Germanus Gyula fordításai. Ld. Germanus, *i. m.*, 492, 489.

¹⁵ Muḥyi d-Dīn Ibn ‘Arabī, *Tarǧumān al-ašwāq*. Bayrūt, 1961, 11. Vö. Claude Addas, *Quest for the Red Sulphur. The Life of Ibn ‘Arabī*. Cambridge, 1993, 208–210.

¹⁶ Aš-Šayḥ ‘Abd al-‘Azīz b. ‘Abdallāh Ibn Bāz, *Fatāwā l-ḥağğ lin-nisā’*. <https://ar.islamway.net/article/2663/>. (Megtekintés 2017. június 19.)

alapozni: egyrészt, mert nem a Prófétára hivatkozik a hagyomány, másrészt mert a Próféta feleségeiről van szó, és az iszlám jog szerint vannak előírások, amelyek speciálisan (*taḥṣīṣan*) csak a Prófétára vagy a feleségeire vonatkoznak.¹⁷ Ráadásul az elbeszélés szerint ez még őrájuk sem volt kötelező, csak ajánlott (*mustaḥabb*).

(iv) *Mehetnek-e asszonyok zarándoklatra a férjük nélkül?*

Mind a négy iszlám jogi iskola szerint mehetnek az asszonyok férjük nélkül is mekkai zarándoklatra, ami szintén egyedülálló engedmény. Természetesen, mint látni fogjuk, az asszonyok más alkalmakkor is előszeretettel mentek különböző szertartásokra a férj kísérete nélkül, de ez minden esetben a vallási emberek rosszállásával találkozott. A ḥanafita és a šāfi'ita iskola azonban azt a megszorítást teszi, hogy csak férfi családtag (*maḥārim*, vagyis olyan férfi, akihez nem mehetnének férjhez) kíséretében lehetnek jelen a zarándoklaton, míg a másik két iskola, a málíkita és a ḥanbalita nem írja ezt elő. Ha azonban nem akarják elengedni az asszonyokat ilyen hosszú, költséges és a régi időkben veszélyes útra, akkor lehetőségként ott van a megbízatos zarándoklat: valaki egy megállapodás szerinti összeg fejében elvállalja, hogy elvégzi helyette a zarándoklatot (ezt férfiak helyett is lehet) és a Sátán megkövezésekor kiabálja a nevét, mintha ott volna.

7. „Női bűnök” a szertartásokon

Középkori hanbalita, málíkita és egyes modern jogtudósok szerint a nők a következő bűnöket követik el a szertartásokon való részvételük során:

(i) *Házból való kimenetel* (*ḥurūġ*)

Jóllehet az iszlám jog a „személyi állapotokra” (*al-aḥwāl aš-šaḥṣiyya*) vonatkozó szabályaiban csak a férjnek való engedelmisséget követelik meg (*tā'at al-bayt*), de a társadalomra nézve akkor is veszélyesnek ítélik meg a nők jelenlétét (különösen férfikíséret nélkül), ha az a férj engedélyével történik.

¹⁷ Azonban a ḥanbalita szunniták és a šī'iták nem fogadják el a közösség nagy része által követett tanítást, miszerint kutatni kell a kinyilatkoztatás okait, és aszerint kell megalkotni az iszlám törvényeit, másrészt vannak olyan koráni előírások, amelyek csak a Prófétára és háza népére vonatkoznak. Ilyen engedmény volt számára a kilenc feleség is, szemben a közösség többi tagjára érvényes négygel.

(ii) Férfiakkal való keveredés (ihtilāt)

Ez az előbbi bűn következménye, hiszen a nők, akár magányosan vagy más nőkkel együtt, akár férjükkal, apjukkal, testvéreikkel vagy fiaikkal vannak együtt, ezeken a külső szertartásokon mindenképpen keverednek más, ismeretlen férfiakkal, azokkal beszélgetnek, közjük vegyülnek. Ez már önmagában is erkölcstelenség, de még további veszélyes események kiindulópontjai lehetnek. (Mindez nem csupán jogi skrupulus, hanem ténylegesen előforduló eseményektől való félelem.)

(iii) Nők összejövetelei, csoportosulásai

Ez tulajdonképpen az „ismeretlentől való félelem”, és az a gondolat van mögötte, hogy nem lehet tudni, mi játszódik le ezeken a csak nők részvételével zajló összejöveteleken, vagy ha lehet tudni, akkor azok mindenképpen elítélendők. Ez megint csak nem a családjog, hanem a társadalmi jog körébe tartozik, az iszlám közösség feltésén alapul az eltévelyedésektől, amelyekkel hagyományosan a „piaci felügyelő” (*muhtasib*) foglalkozott a muszlim városokban. „A helyes megparancsolása és a helytelen megtiltása” elv alapján azonban tulajdonképpen a muszlim közösség minden tagja felléphet a közösség védelme érdekében.

8. Nők és férfiak együtt a szertartásokon – Ibn al-Ĥāğğ leírása a 14. századi Kairóban

Szerzőnk elítélte az erkölcstelen, iszlámtól idegen női „újításokat”, elsősorban azt, hogy sokat vannak távol a háztól, s az újítás az iszlámban köztudottan az eretnokséget jelenti. De ennek ellenére e szigorú marokkói vallástudós ezeket a nőket nem vallástalanoknak, csak eltévelyedetteknek tartja, akiket a férfiak kötelessége megtanítani a helyes viselkedésre, megmutatni nekik a koráni „egyenes utat”.¹⁸

(i) Sírlátogatások éjjel, férfiakkal vegyesen, fátyol nélkül

„Ami pedig a sírlátogatásaikat illeti, az mindennél elborzasztóbb és rosszabb, mert számos káros dolgot egyesít magában. Az egyik az, hogy késő este mennek idegen férfiakkal együtt a sírok meglátogatására, pedig ott sok elvonulásra szolgáló üreg (*halwa*), sok kisebb ház van szétszórva [az elhunytak rokonai

¹⁸ Ibn al-Ĥāğğ, *i. m.*, I. 267–268.

számára]. Ezenkívül rossz szokás, hogy felfedik az arcukat és más testrészeiket is, mintha a férjükkel lennének egyedül a házukban. Ehhez csatlakozik még az is, hogy beszélgetésbe elegyednek idegen férfiakkal, tréfálkoznak, viccelődnek velük, sokat nevetgélnek, sőt még énekelnek is egy olyan helyen, ahol inkább szerényen, tisztelettel és alázattal kellene lenniük [a halottak iránt]. ... Ezen a helyen a szomorúságnak és félelemnek kellene eltöltenie a látogatókat, szemben azzal, ahogy ott az emberek viselkednek. ... A férfiak és nők együttléte, keveredése, a nők kimenetele a temetőbe ilyen körülmények között még akkor is a legnagyobb romlottságnak lenne tekinthető, ha nem éjjel, hanem nappal történne. Aztán nézd csak meg [kedves olvasó], Isten legyen irgalmas hozzánk, és óvakodj, mit határoztak el a nők ezeken a sírlátogatásokon, amelyeket [eretnek módon] kitaláltak maguknak! Ezek az asszonyok minden mauzóleum számára egy külön napot jelöltek ki a hét napjai közül, amelyet mindenki ismer, mígnem a hét szinte valamennyi napján jönnek, hogy alkalmat találjanak arra, hogy elérjék utálatos céljaikat. Így a hétfőt megtették a Sayyid Ḥusayn [mecset és mauzóleum] napjának, a keddet és a szombatot a Sayyida Nafisa [mecset és mauzóleum] napjának, míg a csütörtököt és pénteket (a hét rituális szempontból két legfontosabb napját) pedig a Qarāfa [temetőnegyed] napjának, hogy meglátogathassák aš-Šāfi'ī imám [mecsetét és mauzóleumát]. A maradék napot (a vasárnapot) pedig a saját halottaiknak szentelik. Az erkölcsös vallási emberek ezek miatt a veszélyek miatt nem merik elengedni feleségüket egyedül [a temetőbe], nehogy az emberek a szájukra vegyék őket. A vezető emberek is szégyellik elengedni a feleségüket egyedül, ezért szolgálányokat adnak melléjük. Ez azonban még veszélyesebb, mert az előkelő hölgyeket [a közemberek] nem merik bántani, de a szolgálólányokat kedvükre zaklathatják.”¹⁹

Megjegyzendő, hogy az fel sem merült a szerzőben, hogy vajon a vallási emberek miért nem tartják eleve otthon a feleségeiket, ha a temetőlátogatás olyan eretnek szokás.

(ii) *A nők jelenléte a maḥmal ünnepségen is veszélyt jelent*

Köztudott, hogy egy évezreden keresztül az év egyik legnagyobb vallási ünnepe, legfontosabb szertartása a zarándokokat Mekkába szállító tevekaraván indulása Kairóból. A zarándokok előtt halad egy feldíszített tevéen a *maḥmal*, egy négyszögletes, kupolás sátor, amely az uralkodó jelképe. Ugyanígyen indult hagyományosan Damaszkuszról, később pedig Isztambulból is. Ezen az ünnepen azonban a kairói szokások szerint a nők is kivonultak az utcára, ami kiváltotta Ibn al-Ḥāǧǧ rosszallását: „A vallástudósok kötelessége lenne, hogy megtiltsák a nőknek, hogy kivonuljanak az utcákra, amikor a *maḥmalt*

¹⁹ Ibn al-Ḥāǧǧ, *i. m.*, I. 269.

hétszer körbeviszik Kairóban, de még azokon a napokon is meg kellene tiltani a kimenetelüket, amikor az előkészületeket teszik a körbevivés szertartásaira. Ugyanis ezek során rengeteg olyan dolog történik, ami mind valláserkölcsi romlást, tiltott dolgok elkövetését, az Isten által megengedett hagyományokkal (*sunna*) való ellenkezést jelent. Ilyen például az üzletek feldíszítése selyemből szőtt anyagokkal, ékszerekkel és más hasonlókkal. Ráadásul ezeken olyan képek vannak időnként, amelyek tiltott voltához kétség sem férhet. ... A férfiak díszes öltözéke sem megengedett, ugyanígy a nők sem. ... Ugyancsak tiltott dolog, amit tesznek a nők, hogy selyemmel borított párnákra és lócákra ülnek le az ünnepségek során. ... Aztán nézd meg [kedves olvasó], Isten legyen irgalmas hozzád, hova vezet ez a szabadoosság – férfiak és nők együtt vannak az utcákon éjjel-nappal, a „feldíszítés” éjjelen az éj sötétjét kihasználva idegenek vannak együtt. Az utcák, piacok díszítése csak a bűnre ad alkalmat, és önmagában is bűnös, pazarló cselekedet.”²⁰

(iii) *Nők szabad találkozása egymással – megakadályozandó*

Miután ez nem vallási kérdés, hanem a világi társadalmi kapcsolatokra vonatkozik, azt emelném ki a vallástudós szavaiból, ami releváns témánk szempontjából: csak akkor megengedhető az asszonyok összejövetele, ha az a vallási tanulás céljait szolgálja, ha tehát egy asszony nem kap bizonyos kérdésekre választ a férjétől, akkor fordulhat más, vallási kérdésekben tanultabb asszonyokhoz, miután családján kívüli férfit nem szabad megszólítania. Viszont ennek a veszélyeire is felhívja a figyelmet a jogtudós – az asszonyok egymásnak adják át a helytelen, rossz szokásokat.²¹ Mindez persze olyan tiltás, amit nem sikerült soha az életben betartatni.

(iv) *A hét, illetve az év egyes napjainak különleges jelentőséget tulajdonítanak*

„Például a *rağab* hónap első péntekén éjjel kötelezőnek tartják az imát a mecsetben, férfiakkal együtt, azokkal keveredve. Mindezt az eretnek újítást csak még rosszabbá teszi, hogy velük van egy imám és a mecset felügyelője. A szerző külön rosszallja, hogy mindez nem elég, de még fölösleges pénzköltéssel is jár, mert egész éjjel fent vannak, és égetik a gyertyákat.²² Egy másik ilyen alkalom *ša‘bān* hónap közepső napjának éjjele, amikor a nők kimennek házaikból, a sírokhoz látogatnak ezen a szent éjjelen, és egyeseknél még dobok is vannak, amelyeket útközben és a síroknál ütnek, más nők pedig énekelnek [idegen]

²⁰ Uo.

²¹ Ibn al-Hāğğ, *i. m.*, I. 275–278.

²² Ibn al-Hāğğ, *i. m.*, I. 293.

férfiak jelenlétében, akik láthatják őket. Ezzel nyíltan kimutatják szégyentelenségüket, ... és ráadásul azt hiszik, hogy vallásos célből mennek ki [házaikból], hiszen szent emberek, tudósok és vallásos emberek sírjait látogatják. Ugyanezt teszik szégyentelen fiatalok és férfiak is, helytelen módon összegyűlnek, és a legtöbb férfi elvegyül a fiatalok és nők közé. A nők úgy viselkednek, mintha otthon lennének a házaikban. Nappal a városban, ha kimennek, szemérmesen elfedik arcukat, de éjjel, a sírok között nem.²³ Megjegyzendő, hogy mindez a szigorú középkorban, amikor állítólag ki sem engedték a nőket a házból!

(v) A férfi társadalom felelőssége és hibái

Szerzőnk szerint mindez elsősorban a férfiak hibája: a vallástudósoké és a férjeké, akik nem világosítják fel a nőket a helyes magatartásról és nem ítélik el a női bűnöket.²⁴

8. Nők a mecsetben

A nők részvétele a mecsetben az imákon és különösen a péntek déli szentbeszéd alatt mindig vitatéma volt az iszlám világban.

(i) Próféta hagyományok a nők imádkozásáról

Al-Buḥārī, a 9. században élt hagyománytudós, a leghíresebb, szent könyvként tisztelt *Šaḥīḥ* szerzője, közöl egy hagyományt, amely a Próféta legfiatalabb, kedvenc feleségére, ‘Ā’iša-ra megy vissza: „Azt mondják, hogy meghallotta ‘Ā’iša, hogy Abū Hurayra (a Próféta társa, aki a legtöbb híradást hagyományozta a Próféta-ról) azt mondta: »Azt mondta a Próféta, Isten áldja meg őt és adjon neki örök üdvösséget, hogy az asszony, a kutya és a szamár érvénytelenítheti az imát [azáltal, hogy elmegy az imádkozók sora előtt].« Mire ‘Ā’iša így szólt: »Tehát ti minket [nőket] a szamarakhoz és a kutyákhoz hasonlítotok! Bizony Isten, én láttam Isten Küldöttét, Isten áldja meg őt és adjon neki örök üdvösséget, imádkozni, miközben én ágyban voltam, közte és az imairány között fekve. Ha valamire szükségem volt, s nem akartam felülni, nehogy zavarjam Isten Küldöttét [az imában], akkor kilóptam előtte [menve el].«²⁵ Vagyis: Bár nem tudjuk, melyik hagyomány a hitelesebb, lehet, hogy mindkettő, mert az egyik a Próféta (állítólagos) szavait kívánta rögzíteni, míg a másik a viselkedését. Ezt pedig

²³ Uo.

²⁴ Ibn al-Ḥāǧǧ, *i. m.*, I. 269.

²⁵ Muḥammad al-Buḥārī, *Šaḥīḥ*. IX. rész, 1. könyv, 490. ḥadīṭ. Bayrūt, 2002.

alátámasztják egyéb hagyományok is, amelyek kiemelik, hogy a Próféta mindig is jószemmel nézte a nők vallási viselkedését.

(ii) *Egy nagyhatású középkori vallástudós véleménye*

Ibn al-Ġawzī (megh. 1200) egész könyvet írt a nőkre vonatkozó iszlámjogi előírásokról. Ebben megírja a *Šalāt al-mar’a fī l-ġamā’a* (A nők imádkozása közösségben) című fejezetben,²⁶ hogy a nőknek szabad elmenni a mecsetbe és a férfiakkal együtt imádkozni, hiszen a Próféta is arra ösztönözte a nőket, hogy imádkozzanak, sőt, maga is együtt imádkozott a feleségeivel és más nőkkel is. „Isten Küldötte minden reggel imádkozott (a nőkkel együtt), majd a nők mindig elmentek köpenyeikbe burkolózva, és nem ismerték fel egymást, és mások sem ismerték fel őket a hajnali sötétségben.” Ez a hagyomány szintén ‘Ā’išára megy vissza.

„Ha a nők együtt imádkoznak a férfiakkal, akkor a férfiak sora mögött kell állniuk” – mondja szerzőnk. Felteszi azt a kérdést is, amelyet nyilván aggódó férfiak kérdeztek tőle, hogy vajon nem teszi-e tönkre a férfiak imáját, ha a nőkkel egy sorban imádkoznak, vagy ha a nők eléjük furakodnak az imádkozásnál. A válasza az, hogy ez ugyan nem teszi tönkre az imát, de erkölcstelen magatartásnak számít a nők részéről.

Még azt is hozzáteszi, hogy ha egy férjes asszony vallási célból akar elmenni otthonról, elsősorban a mecsetbe, akkor a férjnek kötelessége ezt engedélyezni, különben a nő a bíróhoz fordulhat panasszal. A két nagy muszlim ünnep (a bűjtető és az áldozati ünnep) folyamán pedig elmehetnek a férfiakkal együtt a különböző szertartásokra.

Ennek ellenére így folytatja: „Megengedett, hogy a nők elmenjenek a mecsetbe imádkozni. De ha félnek, hogy [a mecsetben] a látványuk kísértésbe vinné a férfiakat, akkor jobban teszik, ha otthon maradnak. Isten küldötte azt is mondta: »Ne akadályozzátok meg az asszonyokat abban, hogy elmenjenek a mecsetbe, de ne menjenek illatosítva. ... Engedjétek el asszonyaitokat este a mecsetbe.«” A női előimádkozásról (*imām*) a következőket mondja: „Ha más nők is vannak az asszonnal a házban, akkor legyen az előimádkozójuk, álljon velük együtt sorba, de ne lépjen ki eléjük” (mint a férfi előimádkozó, az *imām* teszi, vagyis a nő nem viselkedhet úgy, mint egy férfi még nőtársaságban sem). „A Próféta megengedte, de ma már nem javasolt. Helyesebb, ha a nők nem mennek imádkozni a mecsetbe a férfiak közé, mert ez zavart okozhat a férfiak körében. A Próféta korában az erkölcsök még magas színvonalon álltak, de

²⁶ Ibn al-Ġawzī, *i. m.*, 36–39.

ahogy egyre távolodunk a Próféta korától, úgy romlanak a férfiak erkölcei és a nők jelenléte bomlasztó hatású.”²⁷

Az asszonyok mecsetben való imádkozását már az iszlám első századában, a 8. századi városi civilizációban is igyekeztek a férfiek megakadályozni, ez egyáltalán nem új, késő középkori jelenség. A második számú legfontosabb *hadīth*-gyűjtemény, Muslim *Ṣaḥīḥ* című műve, a következő hagyományt tartalmazza a nők mecsetben való imádkozásával kapcsolatban: „A Próféta azt mondta: »Ne akadályozzátok meg asszonyaitokat abban, hogy elmenjenek a mecsetbe imádkozni, ha engedélyt kérnek rá.« Mire Bilāl b. ‘Abdallāh, a második kalifa, ‘Umar unokája, amikor ezt elmondták neki, így szólt: »Istenemre! Meg fogjuk akadályozni őket!«”²⁸ Egy másik hagyomány szerint Bilāl apja, ‘Abdallāh b. ‘Umar azt mondta a fiának egy napon: »A Próféta azt mondta, hogy ne akadályozzuk meg asszonyainkat abban, hogy részesüljenek jósorsukban a mecsetekben.« Erre a fia így válaszolt: »Én bizony megakadályozom a házam asszonyait! De aki akarja, az engedje meg nekik.« Mire az apja háromszor megátkozta őt, majd sírva fakadt és dühösen távozott.”²⁹ A történet lényege minden bizonnyal nem pusztán a nemzedéki különbségben keresendő, hanem fő oka az, hogy közben városiasodott a muszlim társadalom, amelyben a különböző nemzetségek, törzsek keveredése miatt már szükség volt a nemek szegregációjára. Vagyis nem az „erkölcsök romlása” miatt tiltották meg a férfiek a feleségüknek a mecsetben való imádkozást a férfiakkal együtt, mint ahogy azt Ibn al-Ġawzī hitte, hanem a 12. századra már végleg kialakult városi társadalomban érezték úgy az emberek, hogy szükség van a tiltásra.

(iii) Szaúdi vallásjogi döntések a 21. században

Napjainkban sorra születnek a muszlim hívek kérdéseire adott válaszként a válástudósok *fatwāi*, ezek közül idézek egyet. A szaúdi „Állandó *fatwā*-tanács” 2014-ben a következő kérdésre válaszolt: „Szabad-e a nőknek elmenni a mecsetbe éjszakai imádkozás (*tahaġġud*) céljából férfi családtag kíséréte nélkül? Például amikor a mecset a ház közelében van, és a férfiak nem óhajtják imával tölteni az éjszakát.” Válasz: A nők elmehetnek a mecsetbe, de csak bizonyos feltételek betartása esetén. Ezek között nem szerepel az, hogy férfi családtagnak kell vele mennie, ezért nem tilos elmennie a mecsetbe férfi kíséret

²⁷ Ibn al-Ġawzī, *i. m.*, 43. A *Dikr faḍl al-bayt lil-mar’a* (A nők számára előnyösebb a házban maradni) című fejezetben.

²⁸ Muslim, *Ṣaḥīḥ. Kitāb aṣ-ṣalāt, bāb hurūġ an-nisā’ ilā l-masāġid*. Riyāḍ, 2006, 206, No. 442.

²⁹ Abū l-Qāsim Sulaymān bin Aḥmad aṭ-Ṭabarānī, *Al-Mu’ġam al-kabīr. (Mutūn al-ḥadīṯ) Bāb al-‘ayn*. Kíadta Ḥamdī ‘Abd al-Maġīd as-Salafī. Al-Qāhira, 1984, XII, 326, no. 13, 251.

nélkül. Általában véve a férjnek el kell engednie a feleségét a mecsetbe, ha az kéri, feltéve, ha teste be van takarva, hogy a látványa ne vonzza magára idegen férfiak bűnös tekintetét. Erre vonatkozóan több *ḥadīṭ* is idézi a Próféta szavait: „Ha a feleségetek engedélyt kér a mecsetbe menetelhez, akkor engedjétek meg neki.” (Ibn ‘Umar hagyománya, Muslim gyűjteményében.) Amennyiben azonban teste nincs rendesen eltakarva, és így magára vonzza idegen férfiak törvénytelen tekintetét, vagy bódító illatszereket áraszt a teste, akkor nem szabad elmennie a házból, és nem mehet a mecsetbe imádkozni, mert ez kísértésbe (*fitna*) hozná a férfiakat.³⁰

Ez utóbbi megszorítás alátámasztására hagyományosan két Korán-verset használnak fel, jöllehet mindkettő másról szolt eredetileg. A első a 33/59.: „Ó Próféta, mondd meg a feleségeidnek és a lányaidnak és a muszlimok feleségeinek, hogy húzzák magukra [szorosabban] a köpenyeiket (?) (*ḡilbāb*) [ha kimennek a házból], mert ez közelebb van ahhoz, hogy [ily módon] felismerjék és ne zavarják őket. Isten megbocsátó és könyörületes.” Ez a vers „A kinyilatkoztatás okait” (*asbāb an-nuzūl*) vizsgáló iszlám tudományág szerint azért lett kinyilatkoztatva, mert amikor késő este a Próféta háza népének nőtagjai és a többi muszlim nő kiment Medina határába, hogy a szükségüket végezzék, odamentek hozzájuk és zaklatták őket idegen férfiak (az ún. képmutatók, *munāfiqūn*, közül, akik baj esetén nem álltak egyértelműen Mohamed mellé). Ezek után a köpenyükről megismerték őket, és nem merték többet zaklatni őket. Vagyis egy konkrét szituációra vonatkozik az utasítás, és nem a szemérmességre, hanem a felismerhetőségre vonatkozik a ruhaviselet. Azonban a ḡanbaliták (akikhez a szaúdi wahhābiták is tartoznak), akárcsak a šī‘iták, nem ismerik el ennek a tudományágnak a korlátozó jellegét, és így szabadon felhasználják a verset más helyzetekre is.³¹

(iv) 19. századi viszonyok az Azhar mecsetben

St. John angol utazó a 19. században leírta látogatását az Azhar mecsetben, és ugyanolyan viszonyokat talált ott, mint fél évezreddel korábban a marokkói vallástudós:³² „Beléptünk a márvány kövezetű udvarba, ... majd innen tovább

³⁰ www.alriyadh.com/176055 számú vallási döntés. (Megtekintés 2017. június 19.)

³¹ Muḡammad Ibn Mukarram Ibn Manzūr (1233–1311/1312), *Lisān al-‘arab*. Bayrūt, é. n., 272. ḡilbāb:

والجلباب: القميصُ. والجلبابُ: ثوب أوسع من الخمار، دون الرداء، تُغَطِّي به المرأةُ رأسها وصنَدَها؛ وقيل: هو ثوب واسع، دون المُلْحَفَةِ، تُلْبَسُه المرأةُ؛ وفي التنزيل العزيز: يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيهِنَّ. قال ابن السكيت، قالت العامرية: الجلبابُ الخمارُ؛

وقيل: جلباب المرأة ملاءتها التي تستعملُ بها، واحدها جلبابٌ

³² James Augustus St. John, *Egypt and Mohammed Ali, or Travels in the Valley of the Nile*. II. London, 1834, 335.

haladtunk a mecset belső csarnokába, ahol nagyszámú hívő gyűlt össze. Meglepett, hogy az Európában uralkodó nézetekkel szemben a gyülekezetben nagyon sok nőt is láthattam, akik fel-alá sétáltak, teljes szabadsággal, egymással beszélgetve és kötetlenül elvegyülve a férfiak között.”

Ennek alapján világos, hogy a városi nők folyamatosan részt vettek a látzólag vallási jellegű társadalmi életben a férfakkal együtt, jóllehet a vallási körök egy része nem mindig üdvözölte lelkesen, illetve nem találta kegyesnek ezt a viselkedést. Az Azhar mecset, Egyiptom legfőbb vallási szerve, számtalan rendelkezést hozott, amelyekkel korlátozni akarták a nem kívánatos viselkedést vallási szertartások során, köztük a nők részvételét. 1881-ben ennek ellenére az állam is úgy érezte, hogy be kell avatkoznia, és egy, a vallási életet szabályozó hivatalos állami körlevél, amelyet a még Mohamed Ali által 1812-ben létrehozott „az imaszónyeg sejkje” (*šayḥ as-saġġāda*), a szúfi rendek fölötti irányítást birtokló félállami hivatal bocsátott ki, megtiltotta a dobok használatát, amikor nők is jelen voltak, és határozottan előírta a nemek közti elkülönülést a temetők látogatásakor. Maga a tény azonban, hogy erre a körlevélre szükség volt, arra utal, hogy kevés előrehaladás történt az Azhar reformerek kívánta úton, és számos különösen zavaró hagyományos szokás, például a nők aktív részvétele bizonyos szertartásokon, változatlan maradt.³³

(v) *A nők helye a mecsetben (ima előtt, alatt)*

A számos 20. századi szociológiai mű közül, amelyik a nők helyzetét vizsgálja, Kairó egyik ún. népi (*baladī*) negyedének, Būlāqnak a leírásából szeretnék most idézni arra vonatkozóan, hogyan viselkedtek a nők a mecsetben az 1970-es, 1980-as évek fordulóján. A szerző megfigyelése szerint a kerület asszonyai elsősorban a legnagyobb, az Abū l-‘Alā’ mecsetbe szeretnek járni, ahol sokkal több időt töltenek el, mint a férfiak, de az imaidőt tiszteletben tartják, ilyenkor kizárólag a férfiaké a mecset. Az ima előtt és után azonban élénk társadalmi életet élnek a mecsetben, számukra ez ugyanazt jelenti, mint a férfiaknak a kávéház. „A *baladī* asszonyok egyetlen elfogadott nyilvános találkozóhelye a mecsetben van, ahol nemcsak imádkoznak, hanem hosszan üldögélnek a hűs csendben. ... Amikor elkísértem a barátnőimet a piacra, gyakran betértünk a mecsetbe egy kis pihenésre, vagy meglátogattuk a szentek sírjait. Imaidőben a nők egy függöny mögött imádkoztak, oldalt vagy a balkonon, máskor azonban szabadon mozogtak a mecset egész területén. ... Vannak köztük asszonyok, akik nemcsak ötször imádkoznak naponta (amit férfiak csak ritkán tesznek), de ezen felül részt vesznek a reggeli vallásoktatásban is, amelyet felváltva tartanak a hat būlāqi mecsetben. ... A negyed asszonyai

³³ Ld. Judith Tucker, *Women in Nineteenth Century Egypt*. Cambridge, 1985, 109–110, 114.

5. kép Az Abū l-'Alā' mecset Kairóban

szeretnek többedmagukkal menni a szertartásokra, és mindent megtesznek, hogy minél több asszonyt mozgósítsanak. ... Amikor összegyűlnek a mecsetbeli oktatásra, elismerik a köztük lévő tudásbeli különbségeket, és az erre legalkalmasabb nőt kérik fel az ima vezetésére.” A legtöbb vallástudós ugyanis elfogadja, hogy ha az imán csak nők vesznek részt, akkor lehet az *imām* nő.³⁴

(vi) *A mecsetekben lévő sírok látogatása*

Mahmūd Šaltūt, az al-Azhar mecset egykori sejkje jogi döntéseinek gyűjteményében a következő döntést hozta a sírlátogatásokkal kapcsolatban: „A Próféta megengedte a sírok látogatását mind a férfiaknak, mind a nőknek. ... De amit ma sokszor csinálnak [a nők], a beöltöztetett, feldíszített síremlékek ezüsttel bevont, elkerített helyeken nyugvó lakóinak a meglátogatása, felettük díszes kupolákkal – ez már túllép a törvényes sírlátogatás keretein. A síremlék ajtajában engedélyt kérnek a halottól a belépésre, felemelt tenyérrel lépnek be hozzá, beszélnek a sírhoz, köröznek körülötte, megcsókolva a sír oldalait, megsimogatják fa vagy fém alkotóelemeit. Elmagyarázzák a sírban nyugvónak ügyes-bajos dolgaikat, előterjesztik kéréseiket, kérik, hogy hozzon döntést bennük – mindez törvénytelen cselekedet, amelyet Isten és a Próféta is ellenez, sőt, maguk a sírban fekvők is haraggal fogadnák ezeket. Isten barátainak (azaz, a szent embereknek) nem tetszenek ezek az elítélendő cselekedetek.”³⁵

³⁴ Evelyn A. Early, *Baladi Women of Cairo. Playing with an Egg and a Stone*. Al-Qāhira, 1993, 90–95.

³⁵ Mahmūd Šaltūt, *Al-Fatāwā*. Al-Qāhira, 2001, 222. Ld. még Mahmūd Šaltūt, *Al-Fatāwā*

9. Nők a péntek déli imán és prédikáción – vélemények és tévedések

(i) Mohamed próféta kora

A Prófétára hivatkozó hagyományok szerint a Próféta maga mellé hívta az asszonyokat az imánál, de ugyanakkor nem nézett rájuk, és nem tudta ki van mellette, vagyis ez az illendő viselkedés, ha férfiak és nők együtt vannak egy szertartáson, de ezt nem minden férfi képes betartani. Ibn al-Ġawzī szerint részt vehetnek, de jobb ha nem – távolodunk a Próféta korától, romlanak az erkölcsök. Ezért írja azt Ibn al-Ġawzī, hogy a nők részt vehetnek a péntek déli imán, de jobb, ha házaikban maradnak, mert számukra nem kötelező a részvétel. Szerinte (a 12. században) már nem tanácsos ezt megtenni.

(ii) Az iszlám jog, a fatwā és a szokások összetévesztése

Jane Smith, a Harvard Egyetem kiváló és általában jól tájékozott professzora azt mondta egy tudományos szimpóziumon,³⁶ hogy Egyiptomban csak egy 1971-ben kiadott vallásjogi döntés (*fatwā*) eredményeként szabad a nőknek részt venniük a péntek déli imán (*ṣalāt al-ġum ‘a*) és szentbeszédén a mecsetben. Ez az állítás minden alapot nélkülöz, és az iszlám jog, egy konkrét kérdésre adott válasz, valamint a szokások összetévesztésén alapul. A jog mindig engedélyezte a nők részvételét, a szokások azonban sok helyen és időben ellene voltak annak, hogy a nők szabadon keveredjenek a férfiakkal a mecsetben, különösen egy ilyen alkalommal, amikor zsúfolásig megtelik az imahely. Ezen a helyzeten a fent említett 1971-es vallásjogi döntés sem tudott alapvetően változtatni. A nők azonban ott vannak a mecsetekben, legfeljebb nem ugyanazon a helyen vagy nem az ima ideje alatt.

(iii) Az egyiptomi kormány 1955-ös döntése³⁷

Az Egyiptomi Köztársaság nevében a kormány 1955. április 7-én a következő rendeletet hozta:

1. Minden muszlim nő számára kötelező a részvétel a péntek déli imán és utána a szentbeszéd alatt.

al-muhimmāt. Al-Qāhira, 1992, 145.

³⁶ Jane I. Smith, Religious Practices of Egyptian Muslim Women. In: *Mormons and Muslims: Spiritual Foundations and Modern Manifestations*. Ed. by Spencer J. Palmer. Provo, 2002, 173–182.

³⁷ Ld. Šaltūt, *Fatāwā*, 92–95. *Ṣalāt al-ġum ‘a waqta ḡ-duḡā*.

2. A nők számára azonban külön imát és beszédet kell biztosítani, hogy ne zavarják meg a férfiak lelki nyugalmát, egy órával a férfiak déli imája előtt, délelőtt 10 és 11 óra között.

3. A férfiak déli imáját akkor lehet elkezdni, amikor az összes nő eltávozott a mecsetből, vagyis a szokásos időben, déli 12 órakor.

A pénteki ima megkettőzése tulajdonképpen kétirányú, de sikertelen kedvezmény kívánt lenni. A nők számára az arab szocialista kormány így akarta a hitbéli egyenlőséget biztosítani, ugyanakkor nem akarta nagyon megharagítani a nők részvételét ellenző vallási embereket és muszlim férfiakat, ezért találta ki a plusz időpontot. A kezdeményezés azonban nem csupán sikertelennek bizonyult, de nagy haragot is kiváltott minden érintettből, elsősorban a vallási vezetést jelentő Azhar sejkekből, akik pedig mindenben a kormánnyal való kiegyezést és a *modus vivendit* keresték.

Két dolog háborította fel őket. Az egyik az, hogy a szűkebb értelemben vett vallásgyakorlás körében bocsátottak ki rendeletet, amire addig sohasem volt példa. A másik az, hogy ez a rendelkezés homlokegyenest ellenkezett minden hagyománnyal és a Próféta szavaival. A péntek déli imát egy és ugyanazon a helyen kétszer megtartani tilos, és ez elfogadhatatlan a muszlimok számára – mondja ki vallásjogi döntésében Maḥmūd Šaltūt sejk – mert az isteni törvények által szabályozott imádkozási előírásokat nem változtathatják meg világi rendeletek. Helyette azt javasolja a sejk – és ez fontos az előbb említett Jane Smith-féle nézettel összevetve –, hogy a nők, ha akarnak, vegyenek részt a péntek déli imán a férfakkal együtt, egy helyen és időben, egy imám mögött, de a férfiak mögött állva. Az ima ideje nem mozgatható – hangsúlyozza ismét –, és nem tartható meg kétszer.³⁸

Ezek után két dolgot kell még megállapítani. Az egyik az, hogy arról nem szól az egyiptomi kormány elhíresült rendelete, hogyan kívánták volna ellenőrizni a betartását, hiszen magának a rendeletnek az érvényre juttatására sohasem tettek még csak kísérletet sem. A másik: tény, hogy nagy általánosságban Egyiptomban (is) csak kevés nő vesz részt a pénteki imán vagy egy sem.

10. Szentek sírjának látogatása

A szentek sírjának meglátogatása (*ziyāra*) ugyan igen sokszor családi esemény volt mindig is, amelyen férfiak és nők egyaránt részt vesznek, különösen, ha a látogatáshoz messzire kell utazni, de a közeli helyszínekre a nők egyedül is gyakorta elmennek.

„Egyes szentek sírja (*maqām*) mellett egy szent fa is van, amelyre egy ruhadarabot akaszthat fel az, aki valamely bajára keres gyógyírt. A szentek

³⁸ Uo.

meglátogatását férfiak és nők egyaránt végzik, de a többség mégis inkább nő. Részben azért, mert számos szent kegye, áldása (*baraka*) az elsősorban nőket érintő problémákra „specializálódott”, mint például a terhesség, részben pedig azért, mert a nők általában nem vesznek részt a mecsetekben zajló közösségi imákon, s így a sírlátogatás a közösség vallási életében való részvétel legfontosabb formájává vált.”³⁹

11. Mecsetek mint zarándokhelyek

(i) Sírlátogatási útvonal

A kairói, sőt sokszor a távoli vidékekről feljövő asszonyoknak évszázadok óta meghatározott sír- és mauzóleumlátogatási útvonala volt, illetve a hét adott napjain mentek egy-egy mecsetbe az ottani síremlékeket felkeresni és az ott nyugvókhoz imádkozni. Ez ugyan már a középkorban is sok kritikát váltott ki szigorúbb, elsősorban hanbalita és mālīkita jogtudósok körében, de Egyiptomban, és különösen Alsó-Egyiptomban ők a kisebbséget képviselték, és abban az időben még nem voltak befolyással a népszokásokra és a néphitre. Közülük is kiemelkedik a cikkem elején már idézett Ibn al-Ḥāǧǧ mellett Aḥmad Ibn Taymiyya (megh. 1328), aki a népi szokásokat és hitgyakorlatot részletesen kritizáló *Iqtidāʾ aš-širāṭ al-mustaqīm li-muḥālafat ašḥāb al-ǧaḥīm* (Az egyenes út követése) című művében azt írja: „Sokszor éppen a nők azok, akik felelősek azért, hogy a muszlimok átveszik a keresztények és a zsidók ünnepeinek egyes szertartásait és egyéb szokásaikat.”⁴⁰ Azonban nemcsak a középkorban, hanem a legújabb korban írott művekben is gyakran olvashatjuk egyes szerzők azon véleményét, hogy minden helytelennek és eretnek újításnak ítélt szertartásban csupán nők vettek volna részt. Ez a gondolat azonban csak a különböző ünnepeket és a sírok meglátogatását elítélő jogászok találmánya volt, mivel a férfiak és a nők egyaránt részt vettek ezeken. Erről tanúskodnak azok a történészek és jogtudósok által készített leírások, amelyek szimpatizáltak ugyan a nem teljesen ortodox ünnepek sokaságával és a sírlátogatással, de aggodalommal írtak a nemek találkozásáról ezeken. Sok muszlim jogtudós azonban pont ezt az egyébként téves információt – ti. a kizárólagos női részvételt – használja fel érveként annak alátámasztására, hogy bizonyos szokások és rituálék helytelenek.⁴¹

³⁹ Nicolaas H. Biegan, *Egypt: Moulids, Saints and Sufis*. The Hague–London, 1990, 84.

⁴⁰ Ibn Taymiyya, *Iqtidāʾ aš-širāṭ al-mustaqīm li-muḥālafat ašḥāb al-ǧaḥīm*. Riyād, é. n., 672.

⁴¹ Erről a kérdésről részletesen ld. Alexandra Cuffel, *From Practice to Polemic: Shared Saints and Festivals as “Women’s Religion” in the Medieval Mediterranean*. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 68 (2005) 401–419.

6. kép A Sayyida Nafīsa mecset látképe

Dél-Kelet Kairó különösen gazdag olyan temetői sírokból és mecsetekben elhelyezett síremlékekből, amelyek mind a mai napig vonzzák a kairói nőket. Ezek közül is kiemelkedik kettő: a Sayyida Nafīsa mecset (6–8. kép) és a Sayyida Zaynab mecset (9–11. kép). Sayyida Nafīsa (megh. 822) ‘Alī kalifa, az első šī‘ita imám idősebbik fiának, Ḥasannak a dédunokája volt, aki 15 évet élt Egyiptomban, és a népi legendákban számos csoda kötődik a nevéhez, ezért mintegy Kairó „védőszentjének” tartják, és a kairóiak előszeretettel nevezik el legidősebb leánygyermeküket róla. Sayyida Zaynab talán még nála is nagyobb tiszteletnek örvend, az emberek egyszerűen csak as-Sayyidának nevezik a mecsetet (az Úrnő). Zaynab (megh. 683) magának ‘Alī kalifának volt a lánya.

(ii) Sayyida Nafīsa mauzóleuma

Egészen az 1980-as évek végéig a mecsetben a következő volt a rend férfiaknak és a nőknek: nem volt elkülönülés, a tágas folyosón élénk társadalmi élet folyt. A férfiak és a nők is ugyanazon a főbejáraton keresztül juthattak be a mecsetbe, majd a nők egy rövid folyosón egy tágas nyitott térbe léptek be, és ott imádkozhattak. Ez, tekintve a száraz kairói éghajlatot, általában semmilyen gondot nem okozott. A férfiak továbbmentek, és ugyancsak balra fordulva bejut-

7. kép A Sayyida Nafisa mecset elkülönített folyosója

8. kép A Sayyida Nafisa sírjánál imádkozó nők

hattak a mecset fedett föterébe, ahol az imairányt jelző *mihrāb* és a szószék is található. Ezzel szemben egy széles folyosón lehetett elérni a szentélyt, ahol a sír található. Ezen a folyosón és a szentélynél is együtt lehettek a férfiak és a nők, együtt mondták el a családtagok a Korán első fejezetét, a *Sūrat al-Fātihát*, együtt csókolgatták a sírt.

Valamikor 1986 és 1993 között azonban az Azhar mecset nagysejkje elrendelte, hogy vegyék figyelembe a már évtizedekkel korábban elhunyt sejk, Mahmūd Šaltūt *fatwāját* a mecsetekben található sírok látogatásának a szabályozásáról, és ennek következtében a következő (részben építészeti, részben szabályozási jellegű) változtatásokat valósították meg. A férfiakat és a nőket teljesen elkülönítették egymástól a mecset egész területén. A nők azóta egy hátsó bejáraton mehetnek be a mecsetbe, egy külső átjárón közlekedhetnek a széles folyosó helyett, ami most már kizárólag a férfiaké, és a nőknek, bár sokkal többen vannak mindig, mint a férfiak, csak egy szűk hely jut, távol a sírtól, amelyhez nem tudnak többé közel kerülni.⁴² Az ürügy a női látogatók számának és mozgásterének a korlátozására természetesen a „modernizáció” volt, a szentélyhez vezető folyosó és a szentély körzetének a restaurációja.

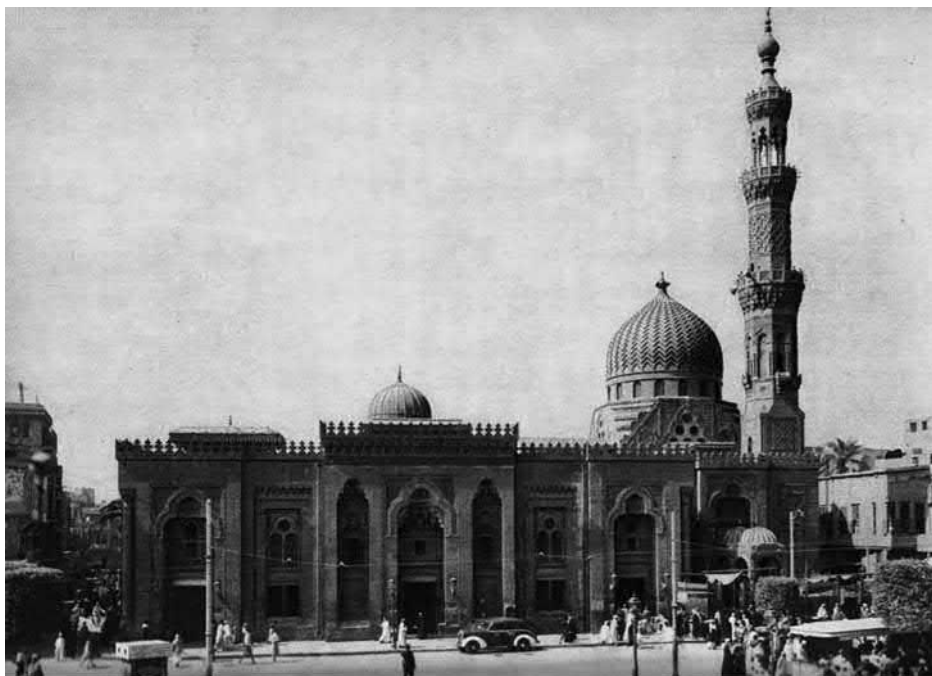
(iii) *Sayyida Zaynab mauzóleuma*

Zaynab asszony mecsete és sírhelye még az előzőekben említett szent helynél is fontosabb, naponta hatalmas tömegeket, főleg nőket, de férfiakat is megmozgató látogatólétszámmal, amit nem lehetett csak úgy egyszerűen korlátozni, és nem is akartak korlátozni. A néphit szerint, amit történeti források nem támasztanak alá, ‘Alī lánya és a Próféta unokája itt van eltemetve a számára a mecsetben épített mauzóleumban, és ezt a hitet hivatalosan is támogatják és elfogadják.

A mecset gazdasági irányítása és az adományokból, fogadalmi pénzekből származó nem csekély bevétel a vallásügyi minisztériumra (*wizārat al-awqāf*) tartozik, míg a mecset vallási vezetőit az Azhar mecset nagysejkje nevezi ki. Ebből a pénzből fedezik a mecset fenntartását, az ott dolgozók fizetését – külön vallási rendőrség tartja fenn a rendet a mecseten belül. Miután hatalmas összegekről van itt szó, azt lehetne gondolni, hogy csak az anyagi érdekeltség vezeti a hivatalosnak nevezhető vallási embereket a néphit elfogadásában, azonban erről szó sincs, mindenki őszintén elfogadja Zaynab jelentőségét és szerepét a hitéletben.

Az iszlám szertartásainak a gondos elemzése megmutatja számunkra, hogyan integrálódik az iszlám a különböző társadalmi feltételekhez. Az iszlám előírásai társadalmi, népi cselekedetekből és gyakorlatokból tevődnek össze, s

⁴² Minderről ld. Nadia Abu Zahra, *The Pure and Powerful. Studies in Contemporary Muslim Society*. Reading, 1997, 108–114.

9–10. kép A Sayyida Zaynab mecset Kairóban

11. kép A Sayyidnā Ḥusayn mecset Kairóban

így nem lehet elfogadni a népszokás és a vallás merev kettéválasztását. Másik elfogadhatatlan dichotómia az, hogy az egyik oldalon van a nők idegen vagy ősi szokásokat követő vallásgyakorlata a szertartásokban, míg a másikon a férfiak az „igazi, tiszta” iszlám által előírt kötelességeket teljesítik.⁴³ A vallási életet azonban nem lehet nemek szerint szétosztani, és a férfiak részt vesznek majdnem minden „népinek” nevezett szertartásban, ugyanúgy, mint a nők. Ezek a szertartások az évezred során fő vonalaikban keveset változtak, de a részletekben, különösen napjainkban, gyorsuló változásokat figyelhetünk meg, részben a vallási vezetők, részben az állam beavatkozása nyomán. Ezek közül az egyik legfigyelemreméltóbb az, hogy a férfiak ugyan éppúgy hisznek a szentek csodálatos erejében, mint a nők, de ezt egyre inkább titkolni igyekeznek.

Zaynab asszonyt a kairói nők csak „Anyánk”-nak nevezik, aki segít minden egyes bajos dolgukban, akitől tanácsot kérhetnek életük sorsfordulóiban. A nők szokás szerint nem érkeznek egyedül a mecset meglátogatására: rokonságbeli nők, szomszédasszonyok jönnek együtt, általában férfikísérettel. Imaidőben nem engedik be őket a mecset belső tereibe, ahol a férfiak imádkoznak. Amíg a bemenetelre várokoznak, esznek-isznak, beszélgetnek, élénk társadalmi életet

⁴³ Ezek a nézetek egyaránt megjelentek a korábbi nyugati szakirodalomban és napjaink politikai iszlámjának az ideológiájában.

élnék. Elmondják egymásnak élettörténetüket, problémáikat, panaszkodnak és tanácsokat kérnek a tapasztaltabb asszonyoktól, akik már többször jártak itt, és akiken már segített Zaynab asszony. Sok asszony egész éjjel a mecset bejáratánál fekszik, beengedésre várva. Sokszor a már bejutott nők a szentély bejárata előtt fekszenek, hogy beengedjék őket a sírhoz. Az érdekes az, hogy a férfiak is nagyjából hasonló módon viselkednek. Mindkét nembeli hívek énekelnek, sokszor extázisba esnek (a nők gyakrabban), de nincs hallelujázás (*zagārīt*).

A sírhoz való bejutásnak és a sírnál való viselkedésnek megvan a maga rituáléja, amit az először odalátogatókkal vagy a tapasztaltabb asszonyok ismertetnek meg, vagy már otthon megtanulták. A szertartásos cselekedetek szigorú rendben követik egymást, a bejáratától a szent sírjáig. Céljuk az, hogy kifejezésre jusson a Zaynab asszony iránti tiszteletük, szeretetük és alázatuk, miközben a résztvevők hangsúlyozzák eltávolodásukat az evilági dolgoktól. A kisebb-nagyobb női csoportokat hivatalos női vezetők irányítják, felügyelve arra, hogy semmilyen törvénybe ütköző dolgot ne csináljanak. Először is végre kell hajtani a rituális mosakodást a mecseten kívül, majd ételt kell osztani a mecsetudvar bejárata körül várakozó koldusoknak és szegényeknek. Ezt az a hit kívánja meg, hogy az ételosztás kegyes cselekedete jóakaratot szül a jelenlévőkben, ami segíti a küldetés sikerét. Aztán megcsókolják a küszöböt (*'ataba*), amelyen át a mecsetbe lehet jutni. Ha a női vezető megpróbálja megakadályozni őket ebben, akkor az asszonyok különböző kifogásokat keresnek, például megbotlottak, vagy próbáltak továbbmenni, de odaragadt a lábuk (*itmasaket*), jelezve, hogy egy magasabb erő kényszerítette őket erre a cselekedetre, aminek nem voltak képesek ellenállni. Amikor végre elérik a mecsetben lévő mauzóleum bejáratát, ott szintén megcsókolják a küszöböt, ugyancsak azt mondva, hogy a lábukat megragadta a küszöb. Válaszul a vezetők általában figyelmeztetik őket, hogy ez vallásilag tilos (*harām*), de szigorúbb eszközöket nem használnak, mert elfogadnak tőlük adományokat, s így nem lehetnek velük következetesen szigorúak. Különbösen is, a nők erre is tudnak válaszolni, mert az egyiptomi nők lehetnek elnyomottak, de a nyelvük azért éles és könnyen visszavágnak, és ilyeneket mondanak, hogy szerintük ez nem így van, mert a személyes tapasztalataik mást mondanak, Isten mindenki szerint megjutalmazza az ilyen alázatos cselekedetet és így tovább. Egy asszony például elmondta Nadia Abu Zahrának,⁴⁴ hogy amikor megcsókolta ezeket a küszöböket, és azt kérte Istentől, hogy hadd mehessen el a zarándoklatra, imája meghallgatásra talált, és el tudott menni Mekkába. Mielőtt belépnek a szent sírt tartalmazó helyiségbe, az asszonyok kopognak a falon, mint ahogy kopognak a hétköznapi életben is, ha bemennek valakihez. Amint megpillantják a sírt, elkezdenek ujjongani (*zagārīt*). Ez magas, éles, ríktó hangkibocsátást jelent, miközben a nyelv nagyon gyorsan mozog ide-oda. Ezt a hangot használják a nők – a férfiak sohasem – minden örömteli alkalom megünneplésekor, mint

⁴⁴ Abu Zahra, *i. m.*, 153.

például eljegyzés, házasságkötés vagy a mekkai zarándoklatból való hazatérés. A sírhoz érve az asszonyok azért ujjonganak, hogy biztonságban megérkeztek hosszabb vagy rövidebb utazás után, és üdvözölhetik Anyjukat (akit *Ummi* vagy *Mama* elnevezéssel illetnek). Megfogják a sírhelyet körülvevő rácst, miközben, ahogy a szokás megkívánja, elmondják a Korán Nyitó fejezetét, azt remélve, hogy az a szent asszony sírját is „felnyitja” számukra. Ez a hit el van terjedve az egész iszlám világban, hogy a nyitó koráni fejezettel Isten felnyitja a szent isteni kegygel teli sírját, amiből az imádkozó is részesülhet.

A sírnál a következő, most már egyéni cselekedete a nőknek az imádkozás, fohászkodás. A nők fohászkodása legtöbbször valamilyen kérésre, esküre, rontás elhárítására és fogadalomtételre vonatkozik. Aki először jár itt, az kér valamit, például betegségből való felépülést, gyerekei gyógyulását vagy a családi viszályok lecsendesítését, kedvező házasságot a lányának, de sokszor kisebb ügyekben is a szent segítségét kérik, például a fiuk iskolai előmenetelének a javulását, sikeres érettségit stb. Ezeket a fohászokat többször elisméltik, minden egyes alkalommal először a Nyitó fejezetet mondva el a Koránból. A kéréseket valahányszor fogadalomnak kell követnie, ami általában meghatározott összegű pénzadományt jelent a mecsetnek, amelyik a sírt magába foglalja. A fogadalmat le is írhatják (jobban mondva: leírathatják), és azt a mauzóleum bejárata előtt elhelyezett hatalmas dobozba dobhatják be. Az asszonyok másik csoportja hálálkodni jön. Ők azok, akik kértek, fogadalmat tettek és most teljesítik, amit megfogadtak. Az ő számukra a mauzóleum kijáratánál elhelyezett másik nagy doboz szolgál a fogadalmi pénzek befogadására. A mecsetbeli látogatások során a népszokásokat és a vallási előírásokat egyszerre igyekeznek betartani a látogatók. Előtte és utána élénk társadalmi életet élnek az asszonyok, valamint sokat és átszellemlően imádkoznak.

A Zaynab asszony mecsetének másik fontos funkciója a mecset vezető sejkjénél teendő látogatás. Ide elsősorban asszonyok jönnek, de néha – esetleg a második látogatásra – magukkal hozzák a férjüket is. A sejk szerepe kettős. Egyrészt a tanácsadás, lelki támasz és segítség, ilyenkor a pszichológust helyettesíti. A másik szigorúbb: a helytelen megtiltása és ösztönzés a helyes cselekedetekre. A nők általában nagyon komolyan veszik a sejk szavait, megfogadják tanácsait és utasításait. A sejk a maga részéről azzal hálálja meg és segíti elő a bizalmas közléseket, hogy akkor sem adja ki a tanácskérőt, ha az valami súlyos erkölcsi bűnt, például házasságtörést vall be. A sejk tanácsadása előtt és után meghatározott mágikus cselekedeteket végeznek az asszonyok, megint csak a tapasztaltabbak irányításával.

12. A nők vallásossága – összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy az iszlám világban a nők sokkal vallásosabbak a férfiaknál. Ez főleg akkor lesz nyilvánvaló, ha a vallással összefüggő cselekedetek arányát tekintjük. Bár a női vallásgyakorlat nagy részét a modern kor muszlim vallástudósai eretnek újítként utasítják el, míg a nyugati kutatók a „népi iszlám” kifejezéssel bélyegzik meg, valójában a nők azok, akik megőrzik az ősi hagyományokat, végtelenül konzervatívak, és az újítás távol áll tőlük – ellentétben a 20–21. századi (férfi) vallástudósok egy jelentős részével. Mindezt jól tükrözi a már idézett megállapítás, hogy míg a férfiak a kávéházakban üldögélve találkoznak és beszélgetnek, addig a nők igen gyakran a szomszédságukban található mecsetben jönnek össze.

Women in the rituals of Sunni Islam

Tamás IVÁNYI

Notwithstanding the opinion of some Mediaeval Muslim scholars and most of those in our age, Muslim women are more religious and devote more time to religious practices and rituals than Muslim men. This may be proved by the quantity of these rituals and their significance in the lives of women. It has also been a misbelief in some religious circles that women’s rituals are heretic innovations in Islam, although women are much more conservative than men. In reality it is women who preserve the ancient tradition and customs, innovations falling far away from them. When men gather and chat in coffeehouses, drinking tea or coffee, women often meet in the mosque of their neighbourhood discussing religious matters. The article aims to provide evidence for the rigid refusal of women’s religious rituals and unwillingness to accept them by some Mediaeval scholars and most of the men of religion in our age, and to give as many examples as possible of rituals either specially arranged by women or their participating in them.